

บทที่ 2

ความหมายของคำว่า ยักษ์ ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา

วิเคราะห์ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า ยักษ์ เป็นคำไทยที่มาจากคำสันสกฤตว่า ยक्ष ในภาษาบาลีใช้คำว่า ยक्ष นักปราชญ์ต่าง ๆ ได้แสดงความเห็นและความหมายไว้หลากหลายนัย อาทิ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมายของยักษ์ว่าเป็นอมมนุษย์จำพวกหนึ่ง มีรูปร่างใหญ่โต หน้ากลัว มีเขี้ยวอก ใจดำอำมหิต ชอบกินมนุษย์และสัตว์ โดยมากมีฤทธิ์เหาะได้ จำแลงตัวได้¹

วมัน ศิวราม อาปเต (Vaman Shivram Apte) ให้ความหมายว่า ยักษ์ เป็นอมมนุษย์กึ่งเทวดา มีหน้าที่เป็นบริวารดูแลรักษา อุทยานและทรัพย์สินสมบัติ ของท้าวฤเวร ผู้เป็นเทพเจ้าแห่งความมั่งคั่ง นอกจากนี้ยังเป็นชื่อที่อยู่ของพระอินทร์ และเป็นชื่อของท้าวฤเวรด้วย²

เซอร์ โมนีเยร์ โมนีเยร์ วิลเลียมส์ (Sir Monier Monier Williams) ให้ความหมายไว้ว่า ยักษ์คือ อมนุษย์ผู้มีชีวิตเหนือธรรมชาติ เป็นภูติผีปีศาจ นางไม้ หรือเป็นวิญญานพเนจร โดยปกติเป็นบริวารผู้รับใช้ของท้าวฤเวร และเป็นผู้ที่ถูกสร้างมาจากเท้าของพระพรหม³

---

¹พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2530), หน้า 664.

²Vaman Shivram, Apte, *The Practical Sanskrit-English Dictionary* (Delhi : Motilal Banarsidass, 1989), p. 451.

³Sir Monier Monier Williams, *A Sanskrit-English Dictionary* (London : Oxford University Press, 1979), p. 451.

จากความเห็นต่าง ๆ ของนักปราชญ์ข้างต้น ประมวลได้ว่า ยักษ์เป็นมนุษย์ที่มีรูปร่างใหญ่โต น่ากลัว มีจิตใจโหดร้าย ชอบกินมนุษย์ มีฤทธิ์เหาะได้ เป็นบริวารของท้าวกุเวร นอกจากนี้คำว่า ยักษ์ ยังหมายถึงตัวของท้าวกุเวร หรือเป็นชื่อสถานที่อยู่ของพระอินทร์ อีกทางหนึ่งได้ด้วย

ในบทนี้ จะแสดงเฉพาะการประกอบรูปศัพท์ของคำว่า ยักษ์ ในภาษาบาลีเท่านั้น ส่วนรูปศัพท์ของสันสกฤต จะอ้างถึงในส่วนที่เกี่ยวข้องบางกรณีต่อไป

ความหมายของคำว่า ยักษ์ ในภาษาบาลี

นักปราชญ์ทางภาษาบาลี มีพระธรรมปาละเป็นต้น ได้แสดงการประกอบรูปศัพท์ ยักษ์ ว่ามาจากธาตุ 3 ธาตุ กล่าวคือ ธาตุ ยชฺ, ยกฺข, และ ยคฺ โดยแสดงการวิเคราะห์รูปศัพท์ดังต่อไปนี้

ก. พระธรรมปาละ ได้แสดงการวิเคราะห์รูปศัพท์ ไว้ในอรรถกถาวิมานวัตถุ ขุททกนิกาย ชื่อปฐมตถปิณี, สัมมุตตฎีกา ปฐมภาค, และมหาวคคฎีกาว่า ยักษ์ มีความหมายว่า เช่นสรวง, บุษบา มาจาก ยชฺ ธาตุ ลง อ ปัจจัย ในนามกิตก์ ดังรูปวิเคราะห์ว่า

1. ยชฺนฺติ ตตฺถ พลฺลี อุพฺหรนฺตฺติติ ยกฺขา. แปลว่า หมูชนย่อมนั้นสรวง คือ ย่อมนำเข้าไปถึงพลี ในบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น เหตุนั้นบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า ยักษ์ (หมายถึงผู้ที่เขาเช่นสรวง บุษบา หรือผู้ที่เขาน้อมนำพลีไปให้)⁴

2. ยชิตฺพุพโต ยกฺโข ปุชฺณีโย. แปลว่า ชื่อว่า ยักษ์ เพราะเป็นผู้อันบุคคลพึงเช่นสรวง คือ บุษบา⁵

3. ยชฺนฺติ เวสฺสวณฺสกุทาทิเก ปุเชนฺตฺติติ ยกฺขา เตน เตน วา ปณฺธิริคมฺมาทินา ยชิตฺพุพา ปุเชตฺพุพาตฺติติ ยกฺขา.

⁴พระธรรมปาละ, ปฐมตถปิณี นาม ขุททกนิกายฎฐกถา วิมานวัตถุวณฺณนา (กรุงเทพฯ ๑: โรงพิมพ์วิญญาน, 2534), ข้อ 864 หน้า 258.

⁵พระธรรมปาละ, สัมมุตตฎีกา ปฐโม ภาค (กรุงเทพฯ๑: โรงพิมพ์วิญญาน, 2536), หน้า 363.

แปลว่า คนทั้งหลายเหล่าใด ย่อมเช่นสรวง คือ บุชาเทพทั้งหลายมีท้าวเวสสวัณ และท้าวสักกะเป็นต้น เหตุนั้น คนทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า ยักษ์ อนึ่ง เทพทั้งหลายมีท้าวเวสสวัณ และท้าวสักกะเป็นต้น อันชนนั้น ๆ พึงเช่นสรวง คือ บุชา ด้วยการอธิษฐาน หรือสวดขอพรเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ๆ จึงชื่อว่า ยักษ์⁶

ข. พระอัครควงศาจารย์, พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ, พระโมคคัลลานะ และพระสุภูติเถระ, และสิริมหาจตุรงคพลมหาอำมาตย์ ได้แสดงการวิเคราะห์รูปศัพท์ไว้ใน สัททพินิติปกรณ์ชาตุมมาลา, ชาติวัตตสังคหนิสสยปาฐะ, อภิธานปทีปิกาและสุจิ, และอภิธานปทีปิกาฎีกาว่า คำว่า ยักษ์ มีความหมายว่า บุชา, เคารพ, นับถือ มาจาก ยกฺขุ ชาตุลง อ ปัจจัย ในนามกิต्तํ ดังรูปวิเคราะห์ว่า

1. ยกฺเขตติ ยกฺขยตฺติ ยกฺโข. แปลว่า บุคคลใด อันเขา ย่อมบูชา คือ นับถือเหตุ นั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ยักษ์⁷

2. ยกฺขยตฺติ ยกฺขียเตติ ยกฺโข. แปลว่า บุคคลใดอันเขา ย่อมบูชา คือ นับถือเหตุ นั้น บุคคลนั้นชื่อว่า ยักษ์⁸

3. ยกฺขียเต ปุชฺชียเตติ ยกฺโข. แปลว่า ผู้ใดอันเขา ย่อมเคารพ คือบูชาเหตุ นั้น ผู้ นั้น ชื่อว่า ยักษ์⁹

4. ยกฺขียเต ปุชฺชียเตติ ยกฺโข. แปลความว่า ผู้ใดอันเขานับถือ คือบูชาเหตุ นั้น ผู้ นั้น ชื่อว่า ยักษ์¹⁰

⁶-----, มหาวคฺคฎีกา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญูณาน, 2536), หน้า 116-117.

⁷พระอัครควงศาจารย์, สัททพินิติปกรณ์ ชาตุมมาลา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มุนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2535), หน้า 378.

⁸พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ, ชาติวัตตสังคหนิสสยปาฐะ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 329.

⁹พระโมคคัลลานะและพระสุภูติเถระ, อภิธานปทีปิกาและสุจิ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 753.

¹⁰สิริมหาจตุรงคพลมหาอำมาตย์, อภิธานปทีปิกาฎีกา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เทคนิค 19, 2527), ข้อ 13 หน้า 20.

ค. พระโมคคัลลานะและพระสุภูติเถระ ได้แสดงการวิเคราะห์รูปศัพท์ไว้ใน อภิธานปฎิปปิกาและสุจิตว่า คำว่า ยักษ์ มีความหมายว่า พยายาม, ขวนขวาย มาจาก ยตุ ชาติ ลง อ ปัจจัยในนามกิตก์ ดังรูปวิเคราะห์ว่า

1. ยตติ ปยตติ พลิมารณตถายาติ ยกุโ. แปลว่า บุคคลใด ย่อมพยายาม คือ ขวนขวาย เพื่อประโยชน์แก่อันนำมาซึ่งผล เหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ยักษ์¹¹

คำว่า ยักษ์ ที่มาจาก ยชฺ ชาติ, ยกฺชฺ ชาติ, และ ยตุ ชาติ นี้ มีความหมายสรุปได้ เป็น 3 ประการคือ 1. ผู้ที่เขามูชา, ผู้ที่เขาเช่นสรวง, ผู้ที่เขาเคารพ, ผู้ที่เขานับถือ 2. ผู้บูชา ผู้เช่นสรวง 3. ผู้พยายาม, ผู้ขวนขวาย

จะสังเกตได้ว่า ความหมายของศัพท์ว่า ยักษ์ ใช้ในลักษณะที่คล้ายกันคือ เคารพ, นับถือ, บูชา, เช่นสรวง แต่มีความแตกต่างกันของชาติทั้ง 3 ที่ใช้ต่างกันเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะเกิดมาจากแนวความคิดของนักปราชญ์ทางภาษาบาลีและสันสกฤต ในแต่ละยุคสมัย ดังนี้

การที่ท่านใช้ชาติต่างกันเพราะความนิยมทางไวยากรณ์ของภาษาบาลีซึ่งมติของพระคันทรงนาจารย์จะต่างกันไป โดยยุคแรก คือยุคสมัยของอรรถกถา และฎีกาตามลำดับ ท่านใช้ ยชฺ ชาติ อันเป็นชาติที่ปรากฏในคัมภีร์ยุคต้น ๆ ดังปรากฏในคัมภีร์พระเวทของสันสกฤต ต่อมานักปราชญ์ในยุคหลังเช่นในคัมภีร์สัททมนิติ เป็นต้น เกิดมีแนวคิดในการวิเคราะห์รูปศัพท์ ยกฺชฺ ว่า มาจาก ยกฺชฺ ชาติ ซึ่งเป็นวิวัฒนาการทางภาษาอย่างหนึ่ง คือโดยเปลี่ยน ยกฺชฺ ชาติ เป็น ยกฺชฺ ชาติ เนื่องจากมีการกลมกลืนเสียงเกิดขึ้น หรืออธิบายตามพยัญชนะสังโยคของบาลีไวยากรณ์ที่ว่า ในพยัญชนะวรรคทั้งหลาย พยัญชนะที่ 1 ซ้อนหน้าพยัญชนะที่ 1 และที่ 2 ในวรรคของตนได้¹² ฉะนั้นตามหลักดังกล่าว เมื่อตัว กุ สะกด จึงมีตัว ชฺ ตามหลังได้

¹¹ พระโมคคัลลานะและพระสุภูติเถระ, อภิธานปฎิปปิกาและสุจิต, หน้า 733.

¹² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ อักษรวิธี ภาคที่ 1 สมัญญาภิธาน และสนธิ. พิมพ์ครั้งที่ 36. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2524), หน้า 12.

ส่วนการที่ท่านใช้ ยศ ธาตุ นั้นก็ด้วยต้องการอธิบายความหมายมากกว่า เพราะ ยศ ธาตุ มีความหมายว่า เพียรพยายาม, อุตสาหะ, ระมัดระวัง ในที่นี้บ่งถึงอาการของผู้ทำ ที่เรียกว่า ยักษ์ นั้น ว่ามีลักษณะเช่นไร หมายถึงใคร ซึ่งจะได้กล่าวในบทที่ว่าด้วยความหมายของยักษ์ ในลำดับต่อไป

ความหมายของยักษ์ในพระไตรปิฎก

ยักษ์เป็นอมนุษย์จำพวกหนึ่ง ในชาดกพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องราวของยักษ์ไว้ โดยประการต่าง ๆ ตรัสถึงยักษ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระองค์และพุทธบริษัท ทั้งแง่ดี และร้าย ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๕ ได้จัดเรื่องราวของยักษ์ไว้เป็นหมวดหนึ่งชื่อว่า ยักษ์สังยุตต์ ดังนั้นความหมายของยักษ์ ในพระไตรปิฎกจึงมีหลายความหมายแตกต่างกันไปดังนี้

ก. ความหมายของยักษ์ในพระวินัยปิฎก

ในพระวินัยมีคำว่ายักษ์ ปรากฏอยู่หลายที่แต่เมื่อค้นคว้าดูแล้วสามารถสรุปได้ว่า มีความหมายเดียวคือ หมายถึงสัตว์ที่อยู่ในอบาย 4 ต้องเสวยผลกรรมเช่นเดียวกับพวกเปรต สัตว์ดิรัจฉาน ดังเช่นข้อความว่า

ภิกษุ ชูคหลุมพราง ไม่เจาะจง(ผู้ใด) ด้วยคิดว่า ใครก็ตาม ตกไปแล้วจักต้องตาย ดังนี้ ต้องอาบัติทุกกฏ. มนุษย์ตกไปในหลุมพรางนั้น ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ. เมื่อเขาตกไปแล้ว เกิดเวทนาอย่างแรงกล้า ภิกษุต้องอาบัติอุตถัจจย. เมื่อเขาตาย ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก. ยักษ์ เปรต หรือสัตว์เดรัจฉาน แปลงเพศเป็นมนุษย์ก็ตาม ตกไปในหลุมพรางนั้น ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ.¹³

¹³ วินย. 1/196/143.

อนินทิสฺส อโปกฺคิ ขนฺติ โย โกจิ ปปฺตติคฺวา มริศฺสตีติ อปฺตติ ทฺวคฺคฺกฺกฺสฺส ๑ มนุสฺสโส คสฺมึ ปปฺตติ อปฺตติ ทฺวคฺคฺกฺกฺสฺส ๑ ปปฺตติเต ทฺวคฺคา เวทนา อุปฺปชฺชติ อปฺตติ อุตฺถจฺจยสฺส ๑ มริคิ อปฺตติ ปาราชิกสฺส ๑ ชฺกฺโข วา เปโต วา ติริจฺฉานคคฺคฺมนุสฺสวคฺคโห วา คสฺมึ ปปฺตติ อปฺตติ ทฺวคฺคฺกฺกฺสฺส ๑

จากข้อความข้างต้นจะสังเกตได้ว่า เมื่อมีการกล่าวถึงยักษ์แล้ว ต่อมาก็พูดถึงเปรต และสัตว์เดรัจฉานตามลำดับ ด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าความหมายของยักษ์ในพระวินัยนี้ น่าจะหมายถึงสัตว์ที่อยู่ในอบาย จำพวกเดียวกันกับเปรตและสัตว์เดรัจฉาน

ในความหมายดังกล่าวนี้ มีข้อสังเกตจากการที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงบุคคลผู้ทำกรรมชั่ว จะต้องไปสู่อบายภูมิอันเต็มไปด้วยความทุกข์ยากลำบาก เป็นสำนวนพระบาลีว่า "เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก (บุคคลนั้น) ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก"¹⁴ ยักษ์บางพวกจัดเป็นวินิบาติกะในภพของวินิบาต (ผู้ตกต่ำจากเครื่องบำรุงความสุข) เป็นผู้ไม่มีศักดิ์ใหญ่เหมือนเทวดา แต่เป็นผู้มีศักดิ์น้อยเหมือนคนกำพร้าที่หาของกินและเครื่องนุ่งห่มได้ยาก ถูกความทุกข์เบียดเบียนอยู่คล้ายกับพวกเปรต เช่น นางยักษิณี ปิยักรมาตา และนางยักษิณีปุณัพพสุมาตา เป็นต้น¹⁵ หรือบางพวกก็มีร่างกายวิกลน่าเกลียด มีความเป็นอยู่ลำบาก ภายหลังสามารถบรรลुरुธรรมได้ทำให้พ้นจากสภาพที่ทุกข์ยากดังกล่าว ตัวอย่างในข้อนี้ได้แก่สุจิโถมยักษ์ เป็นต้น¹⁶ นอกจากนี้ในพระวินัยปิฎกเล่มอื่น ๆ ยักษ์ก็มีความหมายเช่นเดียวกัน ดังเช่น ยักษ์เพศบุรุษ ที่พระพุทธเจ้าตรัสห้ามมิให้นางภิกษุณีผู้มีจิตกำหนด ยินดีในการจับต้องกายเป็นต้นของเขาเป็นอาทิ¹⁷

ข. ความหมายของยักษ์ในพระสูตรคัมภีร์

ในพระสูตรพระพุทธเจ้าได้ตรัสความหมายของยักษ์ไว้หลายประการ แต่เมื่อสรุปแล้วคงได้ 2 ความหมาย คือ อมนุษย์ และมนุษย์

1. ความหมายว่า อมนุษย์ ปรากฏในพระสูตรคัมภีร์ โดยมีความหมายบ่งชี้ถึงบุคคลต่าง ๆ กัน คือ อมนุษย์ ที่น่ากลัว คุร้าย เป็นอันตรายต่อคนทั่วไป, อมนุษย์ที่

¹⁴ ม. อุปริ. 14/582/373

กายสุส เกทา ปรมมรณา อปาย์ ทุคคตี วินิปาตึ นิริยั อุปชชติ ฯ

¹⁵ เรื่องปิยักรมาตาภิกษุณี และเรื่องปุณัพพสุมาตาภิกษุณีใน ส. สคาถ. 15/820-821/308, 15/823/308 และ สารตุต. ส. อ. 11/240/293, 11/241/293.

¹⁶ เรื่องสุจิโถมยักษ์ ใน ส. สคาถ. 15/807 - 808/304 และใน ส. อ. 237/286

¹⁷ ดูเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ 3/2/6, 3/53/40, 3/186/112, 3/189/115, 3/195/117, 3/362/195, 7/246/105, 8/351/98

เป็นบริวารของท้าวเวสสุวรรณ, ท้าวสักกะเทวราช, เทพบุตร, เทวดา, รุกขเทวดา, มาร, เปรต
ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ยักษ์หมายถึงอมนุษย์ ที่น่ากลัว คุร่าย เป็นอันตรายต่อคนทั่วไป
ปรากฏในปายาสีราชัญญสูตร กล่าวถึงพระกุมารกัสสปะได้แสดงธรรมแก่พระเจ้าปายาสี
ผู้เป็นมิชฌาทิฎฐิ ในเมืองเสตัพพนคร โดยท่านได้แสดงธรรมยกข้ออุปมาด้วยเรื่องของ
นายกองเกวียน ผู้ไม่ฉลาด รอบคอบ พร้อมทั้งพวกลูกเกวียน ถูกยักษ์ใช้อุบายลวงแล้ว
กินเสีย ดังข้อความว่า “ผู้คน หรือปศุสัตว์ทั้งหลายที่มีอยู่ในกองเกวียนนั้น ยักษ์
ผู้เป็นอมนุษย์นั้นก็กินเป็นภัณฑาหมด”¹⁸

นอกจากนี้ความหมายดังกล่าวยังปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อีก 6
แห่ง ซึ่งล้วนแล้วแต่มีความหมายว่า อมนุษย์ ที่น่ากลัว คุร่าย เป็นอันตรายต่อคนทั่วไป¹⁹

1.2 ยักษ์หมายถึง อมนุษย์ที่เป็นบริวารของท้าวเวสสุวรรณ ปรากฏใน
อานาถียสูตร ดังข้อความว่า

ท้าวเวสสุวรรณมหาราช ประทับนั่งอยู่ ณ สถานที่สมควรส่วนข้างหนึ่งได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ยักษ์ชั้นสูงบางพวก มิได้
เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มี ยักษ์ชั้นสูงบางพวก ที่เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าก็มี ยักษ์ ชั้นกลาง ที่ไม่เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มี ยักษ์ชั้นกลาง
ที่เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มี ยักษ์ชั้นต่ำบางพวกที่ไม่เลื่อมใสต่อพระผู้มี
พระภาคเจ้าก็มี ยักษ์ชั้นต่ำบางพวก ที่เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มี.²⁰

¹⁸ที. ม. 10/319/382.

ตสุมี สตุเถ อเหตุ มนุสสา วา ปสุ วา ฯ สพเพว โส ยกุโข อมนุสโส ภกฺขลฺลิตฺติ ฯ

¹⁹ ดูเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ 11/214/215, 15/139/44, 5/946/384,
25/44/79, 25/94/131, 28/1173/418

²⁰ที. ปา. 11/208/209.

เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข เวสฺสวณฺโณ มหาราชฺา ภควนฺตํ เอตทวโจ “สนฺติ หิ ภนฺเต
อุพารา ยกุขา ภควโต อปฺปสนฺนา สนฺติ หิ ภนฺเต อุพารา ยกุขา ภควโต ปสนฺนา สนฺติ หิ
ภนฺเต มชฺฌิมา ยกุขา ภควโต อปฺปสนฺนา สนฺติ หิ ภนฺเต มชฺฌิมา ยกุขา ภควโต ปสนฺนา สนฺติ
หิ ภนฺเต นีจา ยกุขา ภควโต อปฺปสนฺนา สนฺติ หิ ภนฺเต นีจา ยกุขา ภควโต ปสนฺนา” ฯ

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ยักษ์ชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นต่ำ ที่ทำเวสสวัณกล่าวถึงนั้น คือ อมนุษย์ที่เป็นบริวารของทำเวสสวัณ เพราะในพระสูตรนี้มีเรื่องเล่าว่า ทำเวสสวัณ เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ภูเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ พร้อมทั้งบริวาร ได้กราบทูลให้ทรงทราบถึงลักษณะนิสัยของยักษ์บริวาร และทูลถวายอาณานัญญิสูตรนี้ เพื่อเป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายจากยักษ์ที่ไม่เลื่อมใสเหล่านั้น

1.3 ยักษ์หมายถึง ทำเวสสวัณ ปรากฏในจุฬัตถมหาสังขยสูตร กล่าวถึงทำเวสสวัณเข้าไปเฝ้าทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ประทับอยู่ในวิหารบุพพาราม ใกล้เมืองสาวัตถี เมื่อพระพุทธองค์ตรัสวิชันาปัญหาแล้ว ทำเวสสวัณชื่นชมพระภายิตถวาขอภิวาทแล้วเสด็จกลับไป พระมหาโมคคัลลณะอยากจะทำเวสสวัณ ฟังการเฉลยปัญหานั้นแล้ว ทรงยินดี หรือไม่ทรงยินดี จึงเข้าไปหาทำเวสสวัณเพื่อถามเหตุนี้ ดังข้อความว่า

ครั้งนั้น พระมหาโมคคัลลณะ นั่งอยู่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้ามีความดำริว่า ยักษ์นั้น ทราบความพระภายิตถวาของพระผู้มีพระภาคแล้วยินดี หรือว่าไม่ทราบก็ยินดี ถ้ากระไร เราพึงรู้เรื่องยักษ์ทราบความพระภายิตถแล้วยินดี หรือว่าไม่ทราบแล้วก็ยินดี.²¹

1.4 ยักษ์หมายถึง เทพบุตร ปรากฏในอังคุรเปตวัตถุกล่าวถึง เจ้าอังคุระ พร้อมทั้งพราหมณ์บรรพตสินค้า 1,000 เล่มเกวียน เดินทางไปสู่ที่ทุรกันธาร พวกคนหลงทาง เมื่อได้รับความช่วยเหลือจากเทพบุตรผู้มีมืออันวิเศษ สามารถให้สิ่งที่ต้องการทุกอย่าง ฝ่ายพราหมณ์จึงคิดจะนำเทพบุตรนั้นไปด้วย ดังข้อความว่า

(พวกพ่อค้ากล่าวว่า) “เราทั้งหลาย เทียวหาทรัพย์ ไปสู่แควนกำมโฆชะ เพื่อประโยชน์สิ่งใด ยักษ์นี้เป็นผู้ให้สิ่งที่เราอยากได้นั้น พวกเราจักนำยักษ์นี้ไป

²¹ม. มุ. 12/435/465.

มหาโมคคัลลนสูตร เอตทโหติ “ กิณฺณุ โข โส ภควโต ภาสิตํ อภิสเมจฺจ ออนุโมทติ อุทาทุ โน อนุญฺนาหํ ตํ ชกฺขํ ชานนฺยํ ยถิ วา โส ชกฺโข ภควโต ภาสิตํ อภิสเมจฺจ ออนุโมทติ ยถิ วา โนติ ฯ

หรือจกจับยักษ์นี้ ข่มขี้เอาด้วยการวิงวอน หรืออุ้มใส่ยานนำไปสู่ทวารกะนคร โดยเร็ว.”²²

นอกจากนี้แล้ว ยังพบความหมายของยักษ์ ในพระสุตตันตปิฎกเล่มอื่น อีก 4 แห่ง ซึ่งมีความหมายว่า เทพบุตร เหมือนกัน ดังเช่นในอุทยชาดก เอกาทสกนิบาต กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ ผู้บังเกิดเป็นท้าวสักกะ ปลอมเป็นเทพบุตรคนหนึ่ง เสด็จลงมา จากสวรรค์ เพื่อประสงค์จะทดลองใจของพระเทวี ผู้เป็นอดีตภรรยาเป็นต้น²³

1.5 ยักษ์หมายถึงเทวดา ปรากฏในมหิสราชจริยาปิฎก กล่าวถึงพระ โพธิสัตว์ บังเกิดในกำเนิดกระบือในป่าหิมพานต์ สมบูรณ์ด้วยริ้วแรง มีร่างใหญ่ อาศัย อยู่ที่โคนต้นไม้อันสบายต้นหนึ่ง ครั้งนั้น ถึงตัวหนึ่งลงมาจากต้นไม้ เบียดเบียนพระ โพธิสัตว์โดยประการต่าง ๆ เช่น ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะรดเป็นต้น แต่พระมหาสัตว์ก็ไม่ สนใจการทำอนาจารของสิ่งนั้น เพราะประกอบด้วยขันติ เมตตา และความเอ็นดู เทวดา ที่สิงอยู่ต้นไม้ นั้น ทนอยู่ไม่ได้ จึงมาบอกให้พระมหาสัตว์กำจัดสิ่งตัวนั้น ดังข้อความว่า “ (พญากระบือโพธิสัตว์กล่าวว่า) “ ยักษ์เห็นเรา ถูกเบียดเบียน ได้กล่าวกะเราตั้งนี้ว่า ท่านจงยังถึงชั่วตัวนี้ ให้พินาศเสีย ด้วยเขา และกีบเถิด.”²⁴

นอกจากนี้ยังปรากฏความหมายของยักษ์ ในพระสุตตันตปิฎกอีก 3 แห่ง ที่มีความหมายคล้ายกันกับความหมายดังกล่าว เช่นในปุณณกเถราปทาน เล่า เรื่องอดีตของพระปุณณกเถระว่า ท่านเคยเกิดเป็นเสนาบดียักษ์ อยู่ในป่าหิมพานต์ ได้

²² พ. วิมาน. 26/106/184

ยสุส อตุถาย คจจาม

อัย กามทโท ยกุโ

อิมิ ยกขั คเหตุวาน

ขาน อโรปยิตวาน

กมโพช ฐนหารกา

อิมิ ยกขั นิยามเส

สาธุเคน ปสยห วา

จิปปี คจจาม ทวารกนุติ ฯ

²³ ดูเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ: 12/106/196, 27/1541/313, 28/573/213, 33/18/576.

²⁴ พ. จริยา. 33/15/573.

“มมึ อุปทุทุตฺ

นาเสเหตุ ฉว ปาปี

ยกุโ ม อิทมพรวิ

สงฺเคหิ จ บุเรหิ จ” ฯ

สร้างที่ประชุมเพลิงเพื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ปรินิพพาน ต่อมาได้รับการพยากรณ์จาก
เทวดาคนหนึ่งเป็นต้น²⁵

1.6 ยักษ์หมายถึง รุกขเทวดา ปรากฏในเสนกชาดก กล่าวถึงพราหมณ์
คนหนึ่งเที่ยวหาทรัพย์เพื่อมาให้นางพราหมณีของตน เมื่อได้ทรัพย์แล้วจึงเดินทางกลับ
ในระหว่างทางพักกินข้าวดู ลงไปดื่มน้ำ งูเห่าตัวหนึ่งเลื้อยเข้าไปในถุงหนังที่บรรจุข้าวดู
รุกขเทวดาคนหนึ่งจึงบอกแก่เขาว่า ถ้าพักในระหว่างทาง พราหมณ์จักตายเอง แต่ถ้า
วันนี้ไปถึงบ้านภรรยาจักตาย เขาจึงไปหาเสนกบัณฑิตผู้เป็นพระโพธิสัตว์ บอกเรื่องราว
ต่าง ๆ ดังข้อความว่า “(พราหมณ์กล่าวว่า) “ยักษ์บอกว่า วันนี้เมื่อข้าพเจ้าไปถึงบ้าน เมีย
ของข้าพเจ้าจะตาย แต่ถ้าข้าพเจ้าไปไม่ถึงก็จะมีความตายเอง ข้าพเจ้าหวาดหวั่นเพราะ
ทุกขนั้น ข้าแต่ท่านเสนกคะ ขอท่านจงบอกเหตุอันนั้นแก่ข้าพเจ้า ด้วยเถิด.”²⁶

1.7 ยักษ์หมายถึง มาร ปรากฏในมหาโมคคัลลานเถรคาถา กล่าวถึง
ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ได้กล่าวภยิตคาถา เถาถึงการที่ท่านแสดงธรรมคุกคามมาร
ที่ป่าเกสกพวัน ดังข้อความว่า “ภิกษุ (พระมหาโมคคัลลานะ) ได้คุกคามมารที่ป่า
เกสกพวัน ดังนี้แล้ว ยักษ์นั้นเสียใจ จึงได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง”²⁷

นอกจากนี้ในพระสูตรคัมภีร์อีก 3 แห่ง ก็ปรากฏความหมายของ
ยักษ์ว่าหมายถึง มาร เช่นเดียวกัน ดังอุทาหรณ์ในโคธิกสูตร กล่าวถึงพระโคธิกเถระได้
บรรลุเจโตวิมุตติอันเป็นโลกิยะ ต่อมาท่านเกิดอาพาธเรื้อรัง ทำให้เสื่อมจากสมาบัตินั้น
แม้จะพยายามทำความเพียรหลายครั้งแล้วก็ตาม ท่านจึงคิดฆ่าตัวตาย มารคนหนึ่งคิดว่า

²⁵ ดูเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ: 27/1941/381, 28/24/14, 32/404/536

²⁶ พุ. ชา. 27/101/218

"มียุเขต ภริยา วชโต มมชช
อคจฺจโต มรณมาห ชกฺโข
เอเตน ทุกฺเคน ปเวธิตฺสูมิ
อกฺขาหิ เม เสนก เอตมฺคถฺ " ๑

²⁷ พุ. เถรคาถา. อ. 26/400/432.

"อิตฺติ มารํ อคฺชเชลฺลิตํ   ภิกฺขุ เกสกพาวเน
ตโต โส ทุมฺมโน ชกฺโข   ตตฺถเวณฺตรชายตีติ ๑

พระเถระนี้ประสงค์จะฆ่าตัวตาย ขึ้นชื่อว่า การฆ่าตัวตาย ย่อมมีแก่ผู้ไม่เชื่อโยในร่างกาย และชีวิต ถ้าพระเถระนั้นพิจารณามูลกัมมัญฐานแล้ว ย่อมสามารถที่จะบรรลुพระอรหัตต์ ได้ ดังนี้แล้ว คิดที่จะขัดขวางการบรรลุนั้น จึงไปทูลพระพุทธเจ้าเพื่อให้ตรัสห้ามการฆ่าตัวตาย แต่ก็ไม่สำเร็จ พระเถระได้บรรลุพระอรหัตต์แล้วนิพพาน มารนั้นเสียใจ เสรีา โศก ได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง²⁸

1.8 ยักษ์หมายถึง เปรต ปราภฏในอัมพสักรเปตวัตถุ กล่าวถึง เจ้าลิจฉวีนามว่า อัมพสักระ ผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิ ต่อมาได้พบเปรตคนหนึ่งและได้ฟัง บुरพกรรม ตลอดจนถึงผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วของเปรตนั้น เกิดความเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา ประสงค์จะถวายทานอุทิศให้เปรตนั้น ดังข้อความว่า “ข้าแต่ท่านผู้ เจริญ ข้าพเจ้าเห็นเหตุอันน่าสังเวชและเศร้าหมอง จึงให้ทานเพราะเหตุนั้นเป็นปัจจัย ขอท่านจงรับผ้า 8 คู่นี้ ทักษิณาที่ข้าพเจ้าถวายนี้ จงสำเร็จผลแก่ยักษ์.”²⁹

2. ความหมายของยักษ์ ที่บ่งถึง มนุษย์ ปราภฏในพระสูตรตันตปิฎก 3 ความหมาย คือ พระพุทธเจ้า, บุรุษ, และสัตว์โลก ดังรายละเอียดตามลำดับดังนี้

2.1 ยักษ์หมายถึง พระพุทธเจ้า ปราภฏในอุปาติวาทสูตร กล่าวถึงอุบาสิ คฤหบดี ผู้เป็นสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยประสงค์จะยก วาทะโต้ตอบกับพระองค์ ภายหลังได้ฟังธรรมเกิดความเลื่อมใส ประกาศตนเป็นอุบาสิ กด้วยการประกาศคุณของพระพุทธเจ้า ดังข้อความว่า

"ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ตัดตัณหาได้ ผู้รู้ ผู้ ปราศจากกิเลสจุมหมอก ผู้อันกิเลสไม่แปดเปื้อนแล้ว ผู้ควรแก่สักการะที่เขา

²⁸ ดูเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ: 12/566/611, 15/495/179/, 25/355/410.

²⁹ ขุ. เปต. 26/121/

" ตํ ทิสฺวา สํวคมลคฺคํ ฆนฺเต
คปฺปจฺจยา วาปี ททามิ ทานํ
ปฏิกุคณฺห ฆนฺเต วคฺคยฺคานิ อฏฺฐ
ยกฺขสุสิมา คจฺจนฺตุ ทกฺขิณาโย " ๑

นำมาเพื่อแขก ผู้เป็นยักษ์ คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นบุคคลสูงสุด ผู้มีพระคุณอันซ่งมิได้ ผู้มีพระยศอันยิ่งใหญ่"³⁰

2.2 ยักษ์หมายถึง บุรุษ ปรากฏในสุนทรภักการทวาชสูตร กล่าวถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวิเสชชนาปัญหาที่สุนทรภักการทวาชพราหมณ์ทูลถามดังข้อความว่า

(พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า) " พระตถาคตเจ้า ไม่มีปัจเจกแห่งโมหะอะไร ๆ เห็นด้วยธรรมในธรรมทั้งปวง ทรงไว้ซึ่งสรีระอันมีในที่สุด และได้บรรลุสัมโพธิญาณที่ขอดีเยี่ยม อันเกษม ความบริสุทธิ์ของยักษ์ ย่อมมีด้วยเหตุเพียงเท่านี้ พระตถาคตเจ้าย่อมควร เครื่องบูชา."³¹

2.3 ยักษ์หมายถึง สัตว์โลก ปรากฏในปฐมโกสลสูตร กล่าวว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรม แก่ค้ำกล่าวคู่ของสมณพราหมณ์นอกศาสนา ดังข้อความว่า "ภิกษุทั้งหลาย มีอยู่ สมณะและพราหมณ์พวกหนึ่ง บัญญัติความบริสุทธิ์ของยักษ์อย่างยั้ง"³²

³⁰ม.ม. 13/82/78

คณหจฉิททตต พุทธตต

อาหุเนยยตต ยกขตต

มหโต ยตคคปตตตต

วิตฐมตต อนูปลิตตตต

อุตตมปคคตตต อตตตต

ภควโต ตตตต สาวโกหมตตตมีติ ฯ

³¹พ. ส. 25/359/418

โมहनตรา ยตต น สนติ เกจิ

สพเพสุ ฐมเมตต ฉญาณทตตต

สรีรณจ อนตตมี ชาเรติ

ปตโต จ สมโพธิมนตตต สิว

เอตตาวตา ยกขตต สุตติ

ตถาคต อรหติ ปุรพาส ฯ

³²อง. ทสก. 24/29/68

สนติ ภิกขเว เอเก สมณพราหมณา ปรมยกขวิสุตติ ปณญเปนติ ฯ

หมายเหตุ ในพระไตรปิฎก ฉบับของมหาจุฬาฯ เป็น ปรมคตวิสุตติ เพราะท่านยึดตามแนวพระไตรปิฎกฉบับของพม่า

ค. ความหมายของ ยักษ์ ในพระอภิธรรมปิฎก

ในพระอภิธรรมปิฎก เท่าที่ค้นพบปรากฏความหมายของยักษ์เพียงที่เดียวเท่านั้น คือในพระอภิธรรมปิฎก เล่มที่ 37 กถาวัตถุ โดยให้ความหมายของยักษ์ไว้ว่า หมายถึงอมนุษย์ จำพวกที่เกิดในอบาย มีใจความดังนี้ “(พระสกวาทิถามว่า) “บางคนเป็นมนุษย์แล้ว เป็นยักษ์ เป็นเปรต เป็นสัตว์นรก เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นอสูร เป็นโค เป็นลา ก็มีหรือ”³³

เมื่อจำแนกความหมายของยักษ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมแล้ว สรุปได้ว่า ยักษ์ที่ปรากฏในพระวินัย มีความหมายว่า สัตว์ที่อยู่ในอบาย 4 เป็นผู้เสวยผลกรรมเช่นเดียวกับพวกเปรต และสัตว์เดรัจฉาน ในพระสูตร ยักษ์หมายถึงอมนุษย์และมนุษย์ แยกประเภทเป็นดังนี้ คือ อมนุษย์ที่น่ากลัว คุร่าย เป็นอันตรายต่อคนทั่วไป, อมนุษย์ที่เป็นบริวารของท้าวเวสสวัณ, ท้าวสักกเทวราช, เทพบุตร, เทวดา, รุกขเทวดา, มาร, และเปรต ส่วนความหมายว่า มนุษย์ คือ พระพุทธเจ้า, บุรุษ, และสัตว์โลก ในพระอภิธรรม มีความหมายคล้ายกันกับพระวินัย คือ มีความหมายว่า อมนุษย์จำพวกที่เกิดในอบาย

ความหมายของยักษ์ในอรรถกถา

อรรถกถา คือ หนังสือบาลีที่พระอาจารย์ในทางพระพุทธศาสนาได้รจนาขึ้นเพื่ออธิบายคำ และความหมายในพระไตรปิฎกให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง³⁴ ฉะนั้นเมื่อค้นคว้าเทียบเคียงแล้วพบว่าความหมายของยักษ์ในอรรถกถานี้ ตรงกับความหมายของยักษ์ในพระสูตรต้นตอปิฎกเป็นส่วนมาก สังเกตได้จากอรรถกถานำความหมายของยักษ์ในพระไตรปิฎกมาตีความดังนี้ คือ

³³ อภิ. ก. 37/83/42

อตุถิ โภถิ มนุสฺโส หุตฺวา ยุกฺโข โหติ เปโต โหติ เนรยิกโก โหติ ตีรจฺฉานคโต โหติ โยภูโฐ โหติ โคโณ โหติ คหฺรโก โหติ ฯ

³⁴ ดูเพิ่มเติมใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลี ในอินเดียและลังกา (กรุงเทพฯ ๑: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 271.

1. ความหมายของยักษ์ ในพระสูตรข้อ 1.3 ว่า ยักษ์หมายถึงท้าวสักกเทวราช อรรถกถาอธิบายว่า คำว่า ยักษ์ (ยฺกฺโข) หมายถึงท้าวสักกเทวราชเช่นกัน ดังข้อความใน อรรถกถาที่แก้พระสูตรเดียวกันนั้นว่า

พระเถระพิจารณาอยู่ว่า " เพราะเหตุไรหนอ ท้าวสักกะนี้จึงแสดงถึงความที่ตนกำหนดไม่ได้ ย่อมเล็งไปข้าง ๆ " ดังนี้แล้วทราบว่าเป็น " ชื่นชื่อว่าพวกเทพ ย่อมเป็นผู้หลงลืม ถูกอารมณ์อันเป็นไปในทวารทั้ง ๖ ปีบคั้นอยู่ ย่อมไม่รู้แม้ความที่ตนเป็นผู้ลืมแล้ว หรือยังไม่ลืม จักหลงลืมกิจอันตนกระทำแล้ว ในที่นี้."³⁵

อนึ่ง ในอรรถกถาวิมานวัตถุ ท่านอธิบายรับรองความหมายของยักษ์ดังกล่าวว่า "จริงอย่างนั้น ท้าวสักกะท่านเรียกว่ายักษ์ได้ในประโยคเป็นต้นว่า ยักษ์นี้อยู่อย่างประมาทหนักหนา อย่ากระนั้นเลย เราพึงยังยักษ์นี้ให้สังเวช"³⁶

2. ความหมายของยักษ์ในพระสูตรข้อ 1.4 ว่า ยักษ์หมายถึงเทพบุตร อรรถกถาอธิบายว่า คำว่า ยักษ์ (ยฺกฺโข) หมายถึงเทพบุตรเช่นเดียวกัน ดังข้อความในอรรถกถาอังคุรเพตวัตถุว่า

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยสฺส อตุถาย แปลว่า เพราะเหตุแห่งประโยชน์อันใด. บทว่า กมุโพชํ ได้แก่ แคว้นกัมโพชะ. บทว่า ธนหารกา ได้แก่ ผู้หาทรัพย์ที่ได้มาด้วยการค้าขายสินค้า. บทว่า กามทโท ได้แก่ ผู้ให้สิ่งที่ปรารถนาต้องการ. บทว่า ยฺกฺโข ได้แก่ เทพบุตร.³⁷

³⁵ม. มุล. อ. 392/209

เถโร กสฺมา นฺ โข อยฺ ยฺกฺโข อสฺสฤทฺทกฺขณกาโร ทีเปติ, ปสฺสเสน ปริหริตฺติ อวชฺเชนฺโต เทวา นาม มหามุพฺพา โหณฺติ ฉทฺวาริกเห อารมฺมณฺเห นิมนฺถิยมาณา อตุตฺตโน กุตฺตกาคุตฺตกาวิปี ปีตปิณฑกาวิปี น ชานนฺติ, อิธ กตฺ เตตฺถ ปมฺสฺสณฺตฺติ อณฺญาสิ ฯ

³⁶บ. วิมาน. อ. 1228-29/391

ตฺตา หิ อติพาหุหํ โข อยฺ ยฺกฺโข ปมฺสฺสโต วิหริติ, ชนฺนุนาหํ อิมิ ยฺกฺขํ สํเวชฺชยฺนฺติ อาทิสฺส สกฺโก ยฺกฺโขติ วุตฺโต ฯ

³⁷บ. เปต. อ. 258/123.

ตฺตฺถ ยสฺส อตุถายาติ ยสฺส การณา ฯ กมุโพชนฺติ กมุโพชรณฺฑํ ฯ ธนหารกาติ กณฺทวิกฺกเขน ททฺธธนฺหาริโน ฯ กามทโทติ อิจฺฉิตฺติจฺฉิตฺตาทายโก ฯ ยฺกฺโขติ เทวปฺสฺสโต ฯ

3. ความหมายของยักษ์ในพระสูตร ข้อ 1.5 ว่า ยักษ์หมายถึงเทวดา อรรถกถาอธิบายว่า คำว่ายักษ์ (ยฺกฺโข) หมายถึงเทวดาเช่นเดียวกัน ดังข้อความในมหิสิราชจริยาปฎีกาว่า คำว่ายักษ์ คือ เทวดาผู้สิงอยู่แล้ว ที่ต้นไม้³⁸

4. ความหมายของยักษ์ในพระสูตร ข้อ 1.6 ว่า ยักษ์หมายถึงรุกขเทวดา ท่านพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า คำว่ายักษ์ (ยฺกฺโข) หมายถึงรุกขเทวดาเช่นเดียวกัน ดังข้อความในอรรถกถาเสนกชาดก³⁹ ว่า “บทว่า ยฺกฺโข คือ พราหมณ์กล่าวว่า รุกขเทวดาตนหนึ่งในระหว่างทาง กล่าวอย่างนี้³⁹

5. ความหมายของยักษ์ในพระสูตร ข้อ 1.7 ว่า ยักษ์หมายถึงมาร อรรถกถาอธิบายว่า คำว่ายักษ์ (ยฺกฺโข) หมายถึงมารเช่นเดียวกัน ดังข้อความในอรรถกถาเถรคาถาว่า “บทว่า โส ทุมฺมโน ยฺกฺโข ความว่า มารนั้นเสียใจ ได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง คือ ได้ถึงการมองไม่เห็น”⁴⁰

6. ความหมายของยักษ์ในพระสูตร ข้อ 1.8 ว่า ยักษ์หมายถึงเปรต อรรถกถาอธิบายว่า คำว่ายักษ์ หมายถึงเปรตเช่นเดียวกัน ดังข้อความในอรรถกถาเปตวัตถุว่า “บทว่า ยฺกฺขสฺสฺสิมา (ยฺกฺขสฺส + อิมมา) คจฺจนฺตุ ทกฺขิณาโย ความว่า ขอทักขิณา คือ ผ้าที่ข้าพเจ้าให้ นี้ จงสำเร็จแก่เปรต”⁴¹

³⁸ บุ. จริยา. อ. 42/167.

ยฺกฺโขติ ตสฺมี รุกฺเข อธิวตฺถา เทวดา ฯ

• อรรถกถาฉบับของมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ใช้ชื่อว่า สัตตคฤกฺสชาดก

³⁹ บุ. ชา. อ. 49/134.

ยฺกฺโขติ อนุตรามคฺเค เอกา รุกฺขเทวดา เอวมาหาคิ วทติ ฯ

⁴⁰ บุ. เถรคาถา. อ. 1217/559.

โส ทุมฺมโน ยฺกฺโขติ โส มาโร โทมนสฺสฺสิโก หุตฺวา ตตฺถเอว ตสฺมีเยว ธฺวาน อนุตรธาปิ อทสฺสนํ อคมาสิ ฯ

⁴¹ บุ. เปต. อ. 566-7/258

ยฺกฺขสฺสฺสิมา คจฺจนฺตุ ทกฺขิณาโยติ อิมมา มยา ทิพยฺมานวตฺถทกฺขิณาโย เปตสฺส อุปกปฺปตฺตุ ฯ

7. ความหมายของยักษ์ในพระสูตร ข้อ 2.1 ว่า ยักษ์หมายถึงพระพุทธเจ้า อรรถกถาอธิบายว่า คำว่ายักษ์ หมายถึงพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกัน ดังข้อความในอรรถกถา อุปาลิวาสสูตรว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่ายักษ์ เพราะอรรถว่าทรงแสดง อานุภาพได้ และเพราะมีความหมายว่า มีพระกายอัน ใคร ๆ มองไม่เห็น ฉะนั้น ท่านจึง กล่าวว่ายักษ์สุต.⁴²

8. ความหมายของยักษ์ในพระสูตร ข้อ 2.2 ว่า ยักษ์หมายถึงบุรุษ อรรถกถา อธิบายว่า คำว่ายักษ์ หมายถึงบุรุษเช่นเดียวกัน ดังข้อความในอรรถกถาปุรพาสสูตรว่า “บทว่ายักษ์สุต ได้แก่ บุรุษ. บทว่า สุทธิ ได้แก่ ความผ่องแผ้ว.⁴³

9. ความหมายของยักษ์ในพระสูตร ข้อ 2.3 ว่า ยักษ์หมายถึงสัตว์โลก ท่านพระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า คำว่ายักษ์ หมายถึงสัตว์โลกเช่นเดียวกัน ดังข้อความใน อรรถกถาปฐมโกสลสูตรว่า “บทว่า ปรมยักษ์วิสุทธิ ได้แก่ ความหมดจดในสัตว์ผู้สูง สุด”⁴⁴

นอกจากนี้ ยังมีความหมายของยักษ์ปรากฏในอรรถกถาอีก คือ ก. ยักษ์หมายถึง รากษส ข. ยักษ์หมายถึงท้าวเวสสวัณ ค. ยักษ์หมายถึงผู้ควรบูชา

ก. ยักษ์หมายถึงรากษส⁴⁵ ปรากฏในอรรถกถามีใจความดังนี้

⁴²ม. ม. อ. 76/74

ยักษ์สุตาคิ อานุภาวทสุตฺตฺนุเชน วา อทิสฺสฺมานกฺกุเชน วา ภควา ยักฺโข นาม เตนหา ยักษ์สุตาคิ ฯ

⁴³บ. ส. อ. 483/234

ยักษ์สุตาคิ ปุริสสุต ฯ สุทธิติ โวทานตา ฯ

⁴⁴อ. จ. ทสก. อ. 29/338

ปรมยักษ์วิสุตฺทินฺติ อุตฺตมสฺสฺเต วิสุตฺติ ฯ

⁴⁵ใน A Sanskrit-English Dictionary ของ เซอร์ โมนีเยร์ โมนีเยร์ วิลเลียมส์ ให้ความหมายว่า รากษส หรือผีเสื้อน้ำคือ ภูติผี หรือปีศาจผู้มีเจตนาร้าย แบ่งเป็น 3 พวก พวกแรกเป็นกึ่ง เทวดามีใจเมตตา กรุณาและจัดอยู่ในจำพวกยักษ์ พวกที่สองเป็นยักษ์ที่เป็นศัตรูตัวกลางของเทพเจ้า (เทวดา) พวกที่สามคล้ายกับปีศาจที่หากินในเวลากลางคืน, เปเรต, มารผู้ร้าย, ผีหน้าตาน่าเกลียด, ผี ที่ห้องเทีชวไปในกลางคืน, ผีที่สิงอยู่ในป่าช้าฝังศพ คอยรบกวนผู้ทำพิธี และกินแม่กระทังมนุษย์

รากลษเห็นพระโพธิสัตว์นั้น ไม่ลง (ผู้สระ) จึงแปลงเพศเป็นชายชาวป่า มา
กล่าวปราศรัยว่า “ดูก่อนบรุษผู้เจริญ ท่านเดินทางอ่อนเพลีย ทำไมจึงไม่ลงผู้สระ
นี้ อาบน้ำ ดื่มน้ำ เคี้ยวกินเหง้าบัว ประดับดอกไม้แล้วจึงไปเล่า” พระโพธิสัตว์
พอเห็นบรุษนั้นก็ทราบได้ว่า “ผู้นี้เป็นยักษ์” จึงกล่าวว่า “ท่านจับเอาน้องชายทั้ง
สองของข้าพเจ้าไว้หรือ⁴⁶”

ข. ยักษ์หมายถึง ท้าวเวสสวัณ ปราภฏในอรรถกถามีใจความว่า “ในบทว่า
ราชาปี คัมเวสสวัณ นี้มีอธิบายว่า ยักษ์นั้น ชื่อว่า เป็นพระราชา เพราะอรรถว่าเป็นที่ยินดี,
ชื่อว่า เวสสวัณ เพราะครองราชสมบัติในวิสามนราชธานี ฟังทราบว่า ชื่อว่า กุเวร ตามชื่อ
เดิม”⁴⁷

ค. ยักษ์หมายถึง ผู้ที่ควรบูชา ปราภฏในอรรถกถามีใจความว่า “ชื่อว่า ยักษ์
เพราะเป็นที่บูชา คือน้อมนำพลีเข้าไป”⁴⁸

มีข้อที่น่าสังเกตว่า คำว่า ยักษ์ ตามรูปศัพท์วิเคราะห์มีความหมายกลาง ๆ
ไม่บ่งว่าเป็นมนุษย์ หรืออมมนุษย์ เพียงแต่เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม หรือเป็นผู้ที่คนทั่วไป
ไปเคารพนับถือ บูชา เช่น ท้าวสักกะ หรือชนวนสภยักษ์เป็นต้นก็ได้ชื่อว่า ผู้ที่ควรบูชา

ในชั้นของอรรถกถานี้สามารถสรุปได้ว่า ความหมายของยักษ์ไม่ต่างจากพระ
สุตตันตปิฎก โดยพระอรรถกถาจารย์นำความหมายที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกมา

เป็น ๆ ที่อยู่ของพวกรากลษคือ เมืองลังกา. คูใน Monier-Williams, Sir Monier. A Sanskrit-English
Dictionary. London : Oxford University. 1979. p. 871

⁴⁶ พ.ธ. อ. 22/67

รภุโส คัม อโนตรนุคฺ ทิสฺวา วณกมฺมิกปฺริสเวเสนาคนฺคฺวา อาห โภ ปฺริส ควฺ
มคฺคกิดนฺโต กสฺมา อิมิ สรฺ โอตฺริคฺวา นหาคฺวา จ ปิวิคฺวา จ ภิสฺมฺพาดฺ ขาทิตฺวา ปุปฺผานิ
ปิลนฺธิคฺวา น คจฺฉลฺลิตฺติ ฯ โปธิสฺสคฺโต คัม ทิสฺวา เอโส ชกฺโขติ ญฺคฺวา ตยา เม ภาดโร คหิตาติ
อาห ฯ

⁴⁷ ปรมตฺถ. พ. อ. 2/383/189

ราชาปี คัม เวสฺสวัณ กฺเวโรติ เอตฺถ โส ชกฺโข รณฺชนกฺุเรณ ราชา, วิสามาย ราช-
ธานียา รชฺชํ การคฺคิตฺติ เวสฺสวัณ, ปฺริมนามน กฺเวโรติ เวทิตฺพุโป ฯ

⁴⁸ พ. วิมาน. อ. 864/258

ชชนฺติ ตตฺถ พลี อุปฺหรนฺตฺติ ชกฺษา ฯ

อธิบายในความหมายที่เหมือนกัน และยังมีความหมายเพิ่มอีกว่า ยักษ์หมายถึงรากษส, ท้าวเวสสวัณ, และผู้ควรบูชา

ความหมายของยักษ์ในฎีกา

ฎีกาคือ หนังสืออธิบายพระไตรปิฎกหรืออรรถกถาให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น เหตุที่ต้องมีฎีกา เพราะว่าหลักฐานในชั้นอรรถกถาเองยังมีคำหลายคำที่อธิบายพระไตรปิฎกไม่ชัดเจน หรือยากจะเข้าใจ ในฎีกามีความหมายของยักษ์เพียง 3 ความหมาย คือ ยักษ์หมายถึงรากษส, ยักษ์หมายถึงบริวารของท้าวเวสสวัณ, และยักษ์หมายถึงผู้ที่ควรบูชา

ก. ยักษ์หมายถึงรากษส ปรากฏในฎีกามีใจความดังนี้ว่า “ได้ยินว่า ในสมัยนั้น ยักษ์คนหนึ่ง ชื่อปุลณกาท ได้ทำให้เกิดไข้พิษชรโรค (ทำวโยธาคุให้ร้อน) แก่พวกมนุษย์ ด้วยอาณูภาพของตน สมดังที่ท่านกล่าวไว้ใน คัมภีร์มหาวงศ์ว่า “ในทีนั้นพวกรากษส ได้ทำให้ไข้พิษชรโรค เกิดแก่พวกชน.⁴⁹”

ข. ยักษ์หมายถึง บริวารของท้าวเวสสวัณ ปรากฏในฎีกามีใจความว่า

ชนเหล่าใด ย่อมเช่นสรวง คือ บุชา เทพทั้งหลาย มีท้าวเวสสวัณ และท้าวสักกะ เป็นต้น เหตุนั้นชนนั้น ชื่อว่า ยักษ์ อนึ่งเทพทั้งหลายมีท้าวเวสสวัณ และท้าวสักกะ เป็นต้น อันชนนั้น ๆ พึงเช่นสรวง คือ บุชา ด้วยการอธิษฐาน หรือสวดขอพร เป็นต้น เพราะเหตุนั้น ชนนั้น ๆ ชื่อว่า ยักษ์ ได้แก่บริวารของท้าวเวสสวัณ มหาราช.⁵⁰

⁴⁹ สารคดีที่ปณีฎีกา 1/117/264

ตทา กิร ปุลณกาโพ นาม ยกโข อคฺคโน อาณูภาเวน มนุสฺसानมฺปิ สรีเร ปชฺชรกํ นาม โรคํ สมฺภูชาเปสิ ฯ วุคฺคฉฺเขตฺต มหาวัสเส รกฺขเสหิ ชนสฺเสตฺถ โรโค ปชฺชรโก อหฺตติ ฯ

⁵⁰ มหาวคฺคฎีกา หน้า 116 - 117

ยชนฺติ เวสฺสวณฺสกกฺกาทิกเก ปุเชนฺตึติ ยกฺขา, เตน เตน วา ปณฺธิกมฺมาทีนา ยชิตฺพุพา ปุเชตฺพุพาติ ยกฺขา, เวสฺสวณฺสส มหาราชสฺส ปรีวารกฺตา ฯ

ค. ยักษ์หมายถึง ผู้ที่ควรบูชา ปรากฏในฎีกามีใจความว่า “ชื่อว่า ยักษ์ เพราะเป็นผู้ที่ควรเช่นสรวง คือบูชา”⁵¹

สรุปความหมายของยักษ์ในฎีกาว่า ตรงกันกับพระสูตร และอรรถกถา คือ มีความหมายว่า บริวารของท้าวเวสสวัณเหมือนในพระสูตร ความหมายว่า รากษสและผู้ควรบูชาเหมือนในอรรถกถา จากความหมายที่ปรากฏดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันในเรื่องที่ว่า ความหมายในฎีกาอาจจะนำแนวคิดมาจากอรรถกถาเป็นหลัก และอรรถกถาก็อาศัยเค้าโครงมาจากพระสูตรอีกลำดับหนึ่ง ฉะนั้นความหมายจึงไม่ต่างกันมากนัก

จากหลักฐานทั้งหมดที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า ความหมายของยักษ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา มีความหมายหลายนัย ดังนี้ คือ ในพระวินัย ยักษ์มีความหมายว่า สัตว์ที่อยู่ในอบาย 4 เป็นผู้เสวยผลกรรมเช่นเดียวกับพวกเปรต และสัตว์ดิรัจฉาน ในพระสูตร ยักษ์มีความหมายว่า อมนุษย์ และมนุษย์ โดยอมนุษย์แบ่งออกเป็นดังนี้ คือ อมนุษย์ที่น่ากลัว คุร้าย เป็นอันตรายต่อคนทั่วไป, อมนุษย์ที่เป็นบริวารของท้าวเวสสวัณ, ท้าวสักกเทวราช, เทพบุตร, เทวดา, รุกขเทวดา, มาร, และเปรต ส่วนความหมายว่า มนุษย์ คือ พระพุทธเจ้า, บุรุษ, และสัตว์โลก ในพระอภิธรรม ยักษ์มีความหมายเช่นเดียวกับพระวินัย คือ หมายถึงสัตว์ที่เกิดในอบาย ในอรรถกถา ยักษ์มีความหมายไม่ต่างจากพระไตรปิฎก โดยอรรถกถานำความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาอธิบายในความหมายเดียวกัน และมีความหมายของยักษ์เพิ่มอีก คือ มีความหมายว่า รากษส, ท้าวเวสสวัณ, และผู้ควรบูชา ในชั้นของฎีกา ยักษ์มีความหมายเหมือนกับพระไตรปิฎก และอรรถกถา คือ มีความหมายว่า รากษส, บริวารของท้าวเวสสวัณ, ผู้ควรบูชา

⁵¹ สยุดฎีกา หน้า 363